

DISKUSIJOS, RECENZIJOS

**PASVARSTYMAI UŽNEMUNĖS AKMENS IR BRONZOS AMŽIŲ
TYRIMŲ TEMA BEI V. JUODAGALVIO MONOGRAFIJOS
„UŽNEMUNĖS PRIEŠISTORĖ“ KRITIKA**

GYTIS PILIČIAUSKAS

Turėdamas rankose puikiai atrodančią, su daugybe spalvotų ir informatyvių iliustracijų Vygando Juodagalvio knygą aš džiaugiuosi ir jaučiu, kaip džiaugiasi autorius. Monografijos tema lengvai suprantama – būtent Užnemunės priešistorėi autorius skyrė daugiausia triūso, nors ne tik jai. V. Juodagalvis, aišku, nepralenkė R. Rimantienės nei kasinėtų plotų, nei radinių gausa, tačiau jau dabar aišku, kad Lietuvos archeologijai jis davė ir duos daug. Titnago skaldymo eksperimentai, grunto plovimas ir sijojimas, radinių fiksavimas trimatėje erdvėje elektroniniu tacheometru, tarpdisciplininės archeologijos (kitokios jos dabar aš net neįsivaizduoju) tarptautinė ekspedicija Šventojoje su norvegų mokslininkais ir galiausiai Užnemunės akmens amžiaus gyvenviečių kasinėjimai – visa tai pradėjo Vygandas Juodagalvis. Tikiuosi, šios pastangos ir darbai bus labiau įvertinti ateityje. Tuo tarpu mintimis aš grįžtu prie knygos, ne prie aiškių ir šiandien nediskutuotinių dalykų, ne prie smulkių klaidų, bet prie esminių Lietuvos archeologijos klausimų, kurie vis dar aktualūs ir neišspręsti. Aš suprantu, kad mes, lietuvių archeologai, nesame pratę prie kritikos, nes atvirumo ir diskusijų mūsų mažoje giminių ir kurso draugų šalyje labai trūko ir trūksta, tačiau knygos autorių prašau vertinti kritiką pozityviai. Mokslinio darbo recenzavimas jau jį išspausdinus rodo jo svarbą ir aktualumą. Tai yra vertės pripažinimas.

Dėstydamas kritines pastabas aš turiu šiek tiek vilties, kad monografijos autorius į jas atsižvelgs ir pakeis savo nuomonę, bent jau kai kuriais klausimais. Galbūt bus kitaip, ir aš sulauksiu papildomų argumentų, kurie leis man pakeisti savo nuomonę. Tačiau svarbiausias tikslas yra kitas. Lietuviškai parašytus akmens amžiaus archeologų mokslinius tekstus išsamiai ir kritiškai įvertinti gali vos keli žmonės. Ypač tai sunku daryti studentams, kurių žinios vis dar negausios, o vyresnių archeologų autoritetas verčia tikėti. Neturėdamas galimybės bendrauti su studentais tiesiogiai paskaitų metu, aš tikiuosi, kad jie skaitys ne tik V. Juodagalvio monografiją, bet ir šią recenziją, kuri padės jiems suprasti, kur yra labai ir labai diskutuoti dalykai, o ne įrodyta tiesa. Ir pagaliau rašau šią recenziją todėl, kad tvirtai manau, jog tiesa yra viena, net ir archeologijoje. Labai tikiuosi, kad būtent jos link Lietuvos archeologiją stumtels ne tik V. Juodagalvio knyga, bet šiek tiek ir mano kritika.

Vertindamas knygą ir diskutuodamas su jos autoriumi aš nesilaikysiu knygos struktūros, tačiau keliausiu nuo vieno klausimo prie kito, nes daugelis jų persipynę ir liečiami įvairiose teksto vietose. Pirmasis dalykas, kuris krito į akis, tai poskyrio pavadinimas „Kai žmonių dar nebuvo“. Taip jau sutapo, kad su bendraautoriais iš Vokietijos Th. Laurat ir D. Jurkėnu kaip tik šiame „Lietuvos archeologijos“ tome svarstau klausimą, ar kartais

negalėjo jų vis dėlto būti. Taigi siūlau perskaityti mūsų diskusinio pobūdžio straipsnelį, o nuo savęs pridursiu, kad šiandien aš taip drąsiai nesiryžčiau teigti tarpledynmečiais žmonių nebuvus.

Antras dalykas, į ką norėčiau atkreipti dėmesį, tai deramas dėmesys atsitiktinai rastiems kaulo, rago ir titnago dirbiniams. Jau senokai galvoju, kad tokie radiniai gali suteikti labai daug informacijos priešistorinei pažinti. Skirtingai nei V. Juodagalvis, manau, kad jų pasiskirstymas erdvėje nėra atsitiktinis, gali būti paaiškinamas tiek priešistorinių faktorių, tiek gamtinių ar istorinių, t.y. postdepozitinių aplinkybėmis. Visa tai esu išdėstęs savo disertacijoje ir keliuose straipsniuose (Brazaitis, Piličiauskas, 2005; Piličiauskas, 2007; 2008š; 2010). Aš šiek tiek nusivyliau, kad monografijos autorius, mano pozicijai nepritardamas, jos nekritikuoja ir nevysto šio klausimo. Vietoj diskusijos ir argumentų randu tik didelį gabalą perspausdintų savo minčių (p. 107–113).

Aptardamas titnago kirvius, V. Juodagalvis konstatuoja, kad tyrinėtose Užnemunės gyvenvietėse jų nerasta. Tai tiesa, tačiau nebandoma ieškoti priežasčių, kodėl taip yra, juk kasinėti plotai iš tiesų didžiuliai, kitokių titnago dirbinių juose surinkta labai daug, o Marijampolės ir Vilkaviškio rajonuose atsitiktinai aptiktų titnaginių kirvių tankis yra didžiausias Lietuvoje! Situacija keista ir tampa dar keistesnė žinant, kad titnaginių kirvių gamyba ir mainai klestėjo III tūkst. pr. Kr. (Piličiauskas, 2007; 2008š), t.y. vėlyvajame neolite, kuriuo V. Juodagalvis kartais linkęs datuoti savo tyrinėtą Užnemunės gyvenvietes. Akivaizdu, kad Kubilėlių, Gedupio, Dusios ir Zapsės gyvenvietėse titnaginiai kirviai nebuvo gaminami. Po tokios veiklos lieka daug specifinių atliekų, ji paprastai vykdoma prie pat gausių kokybiško titnago išieigų, kasyklų. Taip pat yra aišku, kad tokiais įrankiais tyrinėtų plotų ribose nebuvo dirbama. Darbo metu nuo kirvių ašmenų atskyla specifinės nuoskalos gludintu paviršiumi, kartais ir didesni kirvio gabalai. Visa tai rodo, kad V. Juodagalvio

tyrinėtose smėlinėse nestratifikuotose gyvenvietėse nėra arba yra labai mažai vėlyvojo neolito stovyklų liekanų. Pažvelkime į keramiką ir ^{14}C datas. Nė viena iš monografijoje pateikiamų ^{14}C datų nepakliūva į vėlyvojo neolito rėmus (2900–1800 cal BC; žr. tekste toliau 1 lent.). Dusios gyvenvietės keramika (112 pav.) tipologiškai gali būti priskiriama I tūkst. pr. Kr. Kubilėliuose buvo rasta virveliniu ornamentu puoštų šukelių (102, 103 pav.), tačiau jos gali rodyti ne vėlyvąjį neolitą, bet bronzos amžiaus pradžią arba net vidurį. Toks puošimo būdas būdingas Tšcineco tipo keramikai Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje. Kita Kubilėlių keramika – jau aiškiai metalų laikotarpio. Kitose Užnemunės gyvenvietėse taip pat nerasime žymesnių vėlyvojo neolito keramikos kiekių. Tarp Zapsės 5 gyvenvietės radinių yra kelios Pamarių/Rutulinių amforų, taip pat šamotinės virvelinės keramikos šukės, tačiau tai ir viskas. Apskritai monografijoje tyrinėtų gyvenviečių chronologija nėra išsamiai nagrinėjama ir argumentuota. Nėra tokio atskiro skyriaus, todėl autoriaus nuomonę reikia rankiotis iš visos knygos. Tai nebūtų jau tokia didelė bėda, tačiau ta nuomonė, atrodo, yra skirtinga.

Chronologija yra bet kokio archeologinio tyrimo pagrindas. Nuo pat archeologijos mokslo pradžios iki šiol Lietuvos archeologai dažniausiai taiko santykinį datavimo metodą – tipologiją. Absoliutinių datų, tenkančių laikotarpiams iki Kristaus, dabar turime maždaug pusantram šimto. Tai nėra daug, tačiau visai suprantama, žinant, kad ^{14}C analizė kainuoja, o tipologijai reikia tik archeologo laiko. Vis dėlto šiandien aš spėju, ir jau yra to įrodymų, kad kai kurios mūsų archeologijoje įsigalėjusios koncepcijos yra klaidingos vien todėl, kad buvo remtasi vien tik tipologija, neturint patikimų arba minimalaus reikiamo skaičiaus absoliutinių datų. Labai džiugu, kad V. Juodagalviui pavyko rasti pinigų datuoti po vieną ar kelis pavyzdžius organinės medžiagos iš jo tyrinėtų Užnemunės gyvenviečių. Tekste autorius operuoja nekalibruotomis, t.y. konvencinėmis ^{14}C datomis,

kurios, kalbant apie mezolitą, yra apie 1000 metų jaunesnės už tikrąjį, t.y. absoliutų amžių. Šiandien jau nedaug archeologų, ypač tokių apibendrinančių darbų atveju, naudoja nekalibruotas datas. Net Lietuvos geologai, tyrinėjantys holoceno nuosėdas, sunkiai, bet priprato prie „cal BC“ priedėlio, t.y. kalibruoto ¹⁴C amžiaus. Mes, archeologai, galime suprasti vieni kitus ir vienaip, ir kitaip, patys persiskaičiuoti, tačiau pagalvoju apie tūlą suvalkietį, kaip jis pasikrapštys pakauši, perskaitęs vienoje knygoje tokį amžių, o štai kitoje knygelėje to paties daikto – bet jau 1000 metų senesnį. Ką gi rodo V. Juodagalvio tyrinėtų Užnemunės gyvenviečių ir kapų datos? Kadangi knygoje jos pateikiamos ne vienoje vietoje, aš nutariau jas sutalpinti į vieną lentelę:

1 lentelė. V. Juodagalvio tyrinėtų Užnemunės gyvenviečių ¹⁴C datos. Gautos konvencinės radiokarboninės datos buvo perskaičiuotos į absoliutų amžių, naudojant Ox Cal 4.1 kalibravimo programą (Bronk Ramsey, 2009) bei Intcal09 kreivę (Reimer ir kt., 2009).

Nr.	Gyvenvietė	Laboratorijos Nr.	BP	±	Kalibruota data, 95,4 % tikimybė	Mėginys ir kontekstas
1	Kubilėliai	T-10919	7550	60	6501–6249 BC	anglis iš laužavietės
2	Gluobiai 1	Le-4714	7060	270	6446–5490 BC	anglis iš laužavietės
3	Dusia 8	T-10918	600	40	1294–1411 AD	gruntas (?) iš kultūrinio sluoksnio
4	Dusia 8	T-118225A	2020	90	354 BC–212 AD	gruntas (?) iš kultūrinio sluoksnio
5	Zapsė 1	?	3080	70	1496–1130 BC	nenurodytas pavyzdys iš duobės nr. ?
6	Zapsė 1	?	2920	70	1370–924 BC	nenurodytas pavyzdys iš duobės nr. ?
7	Zapsė 5	?	4860	260	4241–2936 BC	nenurodytas pavyzdys iš kultūrinio sluoksnio
8	Zapsė 5	?	1130	110	664–1152 AD	nenurodytas pavyzdys iš kultūrinio sluoksnio
9	Zapsė 5	?	2260	270	996 BC–326 AD	nenurodytas pavyzdys iš duobės nr.?
10	Zapsė 5	?	2830	260	1661–398 BC	nenurodytas pavyzdys iš duobės nr.?
11	Zapsė 5	?	2240	60	404–166 BC	nenurodytas pavyzdys iš griautinio kapo 7

Iš lentelės matyti, kad trūksta informacijos apie laboratorijas, bet svarbiausia – apie pačius mėginius. Skaitytojas negali savarankiškai įvertinti absoliutinių datų patikimumo, ir jam belieka tikėti arba netikėti pačiu autoriumi. O autorius Dusios 8 gyvenvietės datų atveju rašo, kad „Susidarė sąlygos anglingoms dalelėms iš viršutinių sluoksnių kartu su vandeniu prasiskverbti iki pat kultūrinio sluoksnio apačios, todėl radiokarboninis kultūrinio sluoksnio datavimas buvo nesėkmingas – gautos datos ...neatitinka aptiktų radinių“. Gal-

būt, nors ankstesnė data 354 BC – 212 AD, žvelgiant tik tipologiniu požiūriu, gali būti susijusi su keramika. Dusios 8 gyvenvietėje aptikta neblogai išlikusios osteologinės medžiagos (139, 179 p.), kaulo ir rago dirbinių. Šie turbūt negalėjo su angliukais nusileisti į kultūrinio sluoksnio apačią, tad galbūt datuoti reikėjo juos? Šioje gyvenvietėje minimi 25 židiniai, 2 pastatai, 20 stulpaviečių ir 19 duobių (36 p.). Norisi tikėti, kad kai kuriuose iš šių objektų buvo aptikti vienalaikių radinių kompleksai. Mano nuomone, būtent šie objektai, jeigu būtų datuoti ¹⁴C metodu, suteiktų mums daugiausia informacijos gyvenvietės chronologijos ir periodiškumo klausimais, tačiau galbūt V. Juodagalvis turėjo svarių priežasčių kitokiam pasirinkimui. Atmesdamas gautas kultūrinio sluoksnio ¹⁴C

datas kaip nepatikimas, autorius datuoja gyvenvietę „senuoju žalvario amžiumi“ (p. 36). Galimybės tai patikrinti, t.y. datuoti Dusios 8 gyvenvietės archeologinius įgilintus objektus ir pačius radinius išlieka puikios.

Kubilėlių gyvenvietę autorius pristato kaip gyventą įvairiais laikotarpiais (24 p.). Seniau ši gyvenvietė kasinėjimų autoriaus buvo priskiriama vėlyvajam neolitui, Pamarių kultūrai (Juodagalvis, 1992). Tai sveikintinas poslinkis pripažįstant šiandien jau akivaizdžius dalykus – kiaurasienė ar

Tšcineco stiliaus keramika ir titnago mikrolitiniai dirbiniai neturi nieko bendra su vidurinio ir vėlyvojo neolito Baltijos PR pakrantės gyvenvietėmis (žr. Rimantienė, 1989; Зальцман, 2004). Monografijoje V. Juodagalvis išskiria 3 Kubilėlių gyvenvietės laikotarpius: mezolitą, II tūkst. pr. Kr. pirmąją pusę ir geležies amžių (p. 24). Tačiau vėliau, aprašydamas keramiką, vartoja „neolito kultūrinio sluoksnio“ terminą (p. 151). Galiausiai skyriuje apie vėlyvąjį neolitą „Prie baltiškiosios kultūros slenkščio“ teigiama, kad „Kubilėlių gyvenvietė greičiausiai egzistavo III tūkst. pr. Kr. pabaigoje–II tūkst. pr. Kr. pradžioje“ (p. 216). Dar toliau, lentelėje, kurioje pateikiami dirbinių (titnago?) tipų panašumo koeficientai (pav. 129), Kubilėliai jau priskiriami prie „Lietuvos neolito paminklų“, kaip, beje, ir Dusios 8, Zapsės 5 ir kitos gyvenvietės. Tačiau labiausiai nepriimtinas yra ne datavimo kaitaliojimas, bet bravūriškas archeologinės medžiagos naudojimas, vedantis prie klaidinančių arba nieko nereiškiančių rezultatų. Visos lentelėje įrašytos gyvenvietės yra vienasluoksnės ir nestratifikuotos, periodiškai apgyvendintos priešistorinės vietos. Jeigu jose surinktus įvairių laikotarpių artefaktus traktuojame kaip 1 kompleksą, bet kokie tolesni jų tyrimai ar skaičiavimai yra laiko švaistymas. Suprasti kultūrinio sluoksnio mozaikos susidarymą tokiose gyvenvietėse arba tam tikrose jų dalyse galima taikant erdvinės analizės metodus, kurie gerai žinomi monografijos autoriui. Kyla klausimas, kam visas tas triušas laukuose, tiksliai fiksuojant visų radinių padėtį erdvėje, jeigu paskui, lyginant įvairių archeologinių vietų medžiagą, visi įvairaus laikotarpio stovyklų ar gyvenviečių radiniai vis tiek traktuojami kaip vienas kompleksas? V. Juodagalvio mo-

kinė E. Marcinkevičiūtė demonstruoja, kad visa tai ne veltui, o nestratifikuotų vienasluoksnių¹ smėlinio tipo gyvenviečių įvairialaikę medžiagą galima sėkmingai tyrinėti statistiniais ir kitais erdvinės analizės būdais, atkuriant gyvenviečių struktūrą ieškoti skirtingos veiklos vietų, identifikuoti skirtingo laikotarpio radinių sancaupas. Sugrūsti visus titnago radinius iš bekeraminių gyvenviečių į mezolitinės Nemuno kultūros maišą yra žymiai lengviau nei pastebėti technologines, stilistines ar funkcines radinių grupes, jas apibrėžti nustatant chronologiją ir paplitimą. Pirmuoju, t.y. lengviausiu keliu buvau pasukęs ir pats, bergždžiai bandydamas susigaudyti Pietryčių Lietuvos neolitinės keramikos kolekcijose iš nestratifikuotų gyvenviečių (Piličiauskas, 2002). Keramika buvo tokia įvairi, o pasikartojančių tipų taip mažai, kad teko nuleisti rankas. Tuo tarpu mezolitinių titnago dirbinių yra dešimtys ar šimtai tūkstančių, pasikartojančių tipų – dešimtys. Todėl šiandien mes jau žinome, ir prie to labai daug prisidėjo T. Ostrauskas, kad „mezolitinė Nemuno kultūra“, tokia, kokią sukūrė R. Rimantienė (Римантене, 1971; Rimantienė, 1984), yra darinys iš daugybės įvairialaikų ir skirtingų titnago technokompleksų ar industrijų. Šiandien tokią „mezolitinę Nemuno kultūrą“ tiek Lietuvoje, tiek kaimyniniuose kraštuose, atrodo, gina ir palaiko tik vienas mokslininkas – V. Juodagalvis. Todėl autoriaus teiginius, kad Lietuvos paleolito ir mezolito kultūrinės raidos ir chronologijos koncepcija, pasiūlyta R. Rimantienės 1971 m. (Римантене, 1971), išlaikė laiko išbandymus ir kritikų atakas (187 p.), reikia vertinti kaip klaidinančius.

Skyriuje „Archeologinių kultūrų raida“ autorius gražiai ir suprantamai atsako į A. Girininko

¹ E. Marcinkevičiūtė nestratifikuotas gyvenvietes su kultūriniame sluoksnyje persimaišiusiais skirtingų laikotarpių radiniais vadina „daugiasluoksniais archeologiniais objektais“ („multilayer archaeological sites“) (Marcinkevičiūtė, 2010). Tačiau toks terminas yra labai klaidinantis, nes iš tiesų tokiose gyvenvietėse yra tik vienas kultūrinio sluoksnio horizontas. Durpyninės gyvenvietės, Artimųjų Rytų teliai, ankstyvojo žmogaus dirbinių radimvietės atodangose yra iš tiesų daugiasluoksniai archeologiniai objektai, o ne Lietuvos smėlinės gyvenvietės, kurioms įvardinti siūlyčiau vartoti nestratifikuotos multiperiodinės (daugkartinės?) gyvenvietės terminą (angl. non-stratified multi-period site) arba kokį kitokį, tik ne „daugiasluoksni“.

priekaištą dėl neaiškios „pozicijos gana sudėtingais Lietuvos mezolito tyrimų klausimais“ (p. 197; Girininkas, 2009, 76). Sekdamas kai kuriais Skandinavijos akmens amžiaus tyrinėtojais, V. Juodagalvis teigia, kad „mezolito žmonių bendrijos kilmės, raidos, asimiliacijos ir kitų panašaus masto etnokultūros problemų sprendimas neįmanomas, todėl reikia gilintis į kur kas konkretesnes ir labiau apčiuopiamas problemas, suteikiant pirmenybę klausimui „kaip gyveno“, o ne „kas gyveno“. Tokiai minčiai visiškai pritariu, tačiau matau, kad knygos autorius tokios pozicijos neišlaiko ir tame pačiame skyriuje netrukus veliasi į archeologinių kultūrų kilmės, įtakų, pavadinimų bei kitus klausimus. „Archeologinės kultūros“ terminas Lietuvoje dar labai gajus. Tačiau grupuojant radinius galima puikiausiai išsiversti su žymiai neutralėsniais ir labiau tinkamais titnago technokompleksų ar industrijų terminais, keramikai įvardinti naudoti tipus ir stilius. Vietoj skyriaus „Archeologinių kultūrų raida“ būtų žymiai įdomiau detaliau susipažinti su Užnemunės gyvenviečių archeologija, ypač tu, kurių medžiaga iki šiol nebuvo skelbta spaudoje. Štai, pavyzdžiui, labai įdomioms Zapsės 1 ir 5 smėlinėms gyvenvietėms skirtos vos kelios pastraipos, įdėti bendri tyrinėtų plotų planai (39, 40, 42 p., 20, 21 pav.). V. Juodagalvio tyrinėtą Zapsės 5 ankstyvojo geležies amžiaus kapinyną nesulaukė autoriaus dėmesio, o juk tokių vietų Lietuvoje tiek nedaug! Apskritai nelabai suprantu, kur iš Užnemunės priešistorės dingo kapinynai ir piliakalniai. Tò neturėjo būti arba knygos pavadinimas turėjo būti kuklesnis. Ar taip neatrodo knygos recenzentams archeologams?

T. Ostrauskas gauna pylos dėl mezolito tyrimų metodų ir slaviškų kultūrų bei dirbinių tipų terminų (207, 211 p. ir kt.). Taip, sėsti prie titnago radinių kolekcijų, išsirinkti mikrolitus ir dėlioti juos į atskiras krūveles pagal tipologinius ir technologinius požymius, ką darė Tomas Ostrauskas, galbūt nėra tobulas metodas mezolitui pažinti ir suprasti. Tačiau taip trūkstant trumpalaikių arba stratifikuotų gyvenviečių, uždaru archeologinių

struktūrų su vienalaikė medžiaga, tai yra visiškai pateisinamas ir suprantamas būdas bandant susigaudyti archeologinės medžiagos įvairovėje. Būtent šis darbas leido T. Ostrauskui pasiekti vertingų išvalgų; kai kurios iš jų buvo vėliau argumentuotos trasologinių tyrimų ir naujų archeologinių kasinėjimų duomenimis (Ostrauskas, 2000; 2002a; 2002b; 2005). Aš tikiu, kad ateities tyrimų metu gausime vis daugiau argumentų, patvirtinančių T. Ostrausko išvalgą, bent jau daugelį jų. Man visiškai nesvarbu, kokie siūlomi titnago technokompleksų, industrijų ar archeologinių kultūrų pavadinimai. Tai dirbtinės ir darbinės archeologų kategorijos, kurios turėtų būti traktuojamos ne kaip istorijos veikėjai, bet kuriamos tam, kad būtų galima keliais žodžiais nusakyti titnago radinių grupių požymius. T. Ostrauską čia giriu ne todėl, kad jis buvo mano mokytojas, bet dėl jo blaivaus požiūrio į smėlines nestratifikuotas gyvenvietes ir iš tiesų labai žymaus indėlio į Lietuvos mezolito chronologiją bei periodizaciją. Ko verti vien Kabelių 2 stratifikuotos durpyninės daugiasluoksnės gyvenvietės tyrimai (Ostrauskas, 2002b)! Tai etaloninė mezolito gyvenvietė su 3 kultūrinio sluoksnio horizontais ir 27 ¹⁴C datomis – neabejotinai kertinis atsparos taškas Rytų ir Pietryčių Baltijos kraštų mezolito chronologijai ir periodizacijai. Būtent tokių archeologinių vietų tarpdisciplininiai tyrimai gali mums padėti susigaudyti galybėje archeologinės medžiagos, iškastos nestratifikuotose smėlinėse gyvenvietėse, taip pat ir Užnemunėje. Tuo tarpu V. Juodagalvis teigia, kad „...ištyrus Užnemunės mezolito gyvenvietes Lietuvos mezolito istorija pasipildė dviem radiokarboninėmis datomis, bet jos tebelieka vienintelės, kurias galima neabejotinai susieti su radiniais.“ Ką čia ir bepridursi... Man tos datos tikrai nėra vienintelės, o jų tikrosios ar tariamos sąsajos su titnago dirbiniais (kuriais?) lieka žinomos tik pačiam V. Juodagalviui, nes monografijoje neįrodinėjamos.

Dėl priešistorinių pastatų. Turiu pastebėti, kad Kubilėlių pastato rekonstrukcija (117:1 pav.) labiau atitinka greta pateiktą Švedijoje aptikto

neolitinio pastato rekonstrukciją (117:2 pav.), ne gu pačios struktūros archeologinių tyrimų plana (114:B pav.). Tarp rekonstrukcijos ir pastato liekanų plano matomi ryškūs ne tik proporcijų, bet ir svarbių konstrukcijos elementų skirtumai. Tyrimų metu, kaip supratau, buvo užfiksuotos stulpavietės tik abiejose prieangio pusėse, tačiau aplink pagrindinę patalpą tokių nebuvo. Be to, vieni svarbiausių rekonstrukcijos elementų yra 2 atraminiai stulpai pastato viduryje. Archeologinių tyrimų plane jų taip pat nėra. Tai labiau būdinga lengvos konstrukcijos palapinės tipo statiniams, bet ne stulpinėms konstrukcijoms su dvišlaičiu stogu. Be abejo, Užnemunės gyvenviečių pastatų liekanos yra svarbios ir vertingos, tačiau galbūt nereikia teigti, kad „per prabėgusius 20 metų nieko reikšmingesnio, susijusio su akmens amžiaus statiniais, Lietuvoje neaptikta“. Priminsiu Varėnės 2 gyvenvietėje atkastas trijų mezolito laikotarpio žeminių liekanas (Ostrauskas, 1998). Tik labai gaila, kad jų tyrimų medžiaga nėra išsamiai publikuota ir šiaandien negalime palyginti tų statinių su Gluobių ir Kubilėlių pastatais.

Pabaigoje norėčiau šiek tiek pakalbėti apie Užnemunę, jos savitumą ir ateities tyrimų perspektyvas. V. Juodagalvis savo knygoje mini tikrai akivaizdų dalyką – kiek daug šiame krašte randama priešistorinių dirbinių atsitiktinai² (139 p.). Priežastys tarsi ir aiškios: daug melioracijos darbų ir intensyvus žemės ūkis. 2005–2007 m. teko čia nemažai pavaikščioti, šiek tiek ir pakasinėti. Su Dž. Brazaičiu kasinėju Altoniškių paleolito ra-

dimvietę, Baltosios Ančios pakrantėse su D. Jurkėnu rinkome titnagus mezolito stovyklose, žvalgiau Angininkų ežero, Ponkiškių, Paduoblio, Norūnų, Garunkščių ir kitas apylinkes, miškingas Šešupės pakrantes ties Viltrakiais, Susios durpyno krantus, kairįjį Nemuno krantą ties kilpomis. Kasėme šurfus su A. Girininku, Dž. Brazaičiu ir J. Žukauskaite kaulinių dirbinių radimvietėje Obelupių kaime. Taip, Užnemunėje nesunku rasti mezolitinį gyvenviečių smėlinguose upių krantuose. Tačiau vėlyvojo neolito gyvenviečių, kurios buvo mano pagrindinis tikslas, rasti taip ir nepavyko. Atrodo, kol kas to nepavyko padaryti niekam. Šiaandien aš matau du kelius. Pirmasis – tai mechanizuotas armens pašalinimas labai dideliuose plotuose, siekiant aptikti įgilintas priešistorinių gyvenviečių struktūras. Neolitinei keramikai arimuose sunykus, tai yra vienas iš nedaugelio būdų lokalizuoti gyvenviečių liekanas. 2009 m. tokia proga atsirado atliekant archeologinius žvalgomuosius tyrimus suprojektuoto europinio geležinkelio ruože tarp Lietuvos–Lenkijos sienos ir Marijampolės, tačiau darbus vykdę archeologai dr. A. Merkevičius ir J. Kanarskas jos neišnaudojo³ (Kanarskas, 2010). Kita galimybė yra šurfais ir gręžiniais žvalgyti buvusių ežerų priekrančių zonas, dabar – numelioruotų pelkių duburių pakraščius. Neolitinį ir kitokio laikotarpio priekrančių šiukšlynuose archeologiniai radiniai užklojami ežerų ir pelkių nuosėdomis ir taip apsaugomi nuo arimo. Aptikti priešistorinių gyvenviečių priekrančių šiukšlynus turėtų būti lengviau negu fragmen-

² Vienas iš paskutiniųjų man žinomų atradimų – bronzinis įmovinis kirvis, lobių ieškotojo rastas 2010 m. prie Kirsnos upės.

³ 2009 m. rudenį stengiausi, kad europinio geležinkelio trasoje Kalvarijos ir Marijampolės savivaldybėse būtų vykdomi ne formalūs, bet metodiški archeologiniai žvalgomieji tyrimai, atsižvelgiant į krašto gamtines-geografines savybes, ankstesnių archeologinių tyrimų patirtis ir kitų šalių praktiką. Kultūros paveldo departamento Mokslinės archeologijos komisijos (MAK) pirmininkui dr. G. Zabielai išdėsciau, kad 100 m² iškasimas šurfais 400 ha ploto geležinkelio atkarpoje nuo Lietuvos–Lenkijos sienos iki Marijampolės ne tik niekaip negali padėti surasti bent jau žymios dalies priešistorinių objektų, bet ir akivaizdžiai neatitinka pačių MAK narių kurto Paveldo tvarkybos reglamento nuostatų dėl tyrimų apimčių. Šis dokumentas tuomet teisiškai nebuvo įsigaliojęs, tačiau svarstant „eilinių“ (t.y. ne MAK narių ir jų bičiulių) archeologų tyrimų projektus MAK posėdžiuose visuomet būdavo reikalaujama laikytis projekto nuostatų. Mano argumentai buvo ignoruoti. 2011 m. mano iniciatyva atlikti pakartotiniai archeologiniai žvalgomieji tyrimai jau tyrinėtose „Rail Baltica“ projekto vietose įrodė, kad 2009 m. MAK patvirtintas tyrimų projektas buvo netinkamas – trasos vietoje buvo aptiktos akmens ir bronzos amžių gyvenvietės ir titnago skaldyklos.

tiškas gyvenamųjų zonų liekanas sausose, nuolat ariamose pakrantėse. Šie darbai galėtų vykti fundamentalųjų mokslinių tyrimų projektų rėmuose kartu su geologais ir paleogeografais.

Pabaigoje norėčiau padėkoti V. Juodagalviui už šaunią knygą, galimybę pamąstyti apie daugelį labai įdomių, tačiau vis dar labai neaiškių akmens ir bronzos amžių klausimų. Linkiu autoriui naujų tyrimų ir atradimų, galbūt ir Užnemunėje. Kartais pertrauka įtemptame darbe suteikia galimybę sugrįžti, į tuos pačius dalykus pažvelgti kitaip ir pamatyti daug nauja. Knygą vertinu kaip gražią dovaną Užnemunės krašto žmonėms ir Lietuvos mokslo bendruomenei.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Brazaitis D., Piličiauskas G., 2005 – Gludinti titnaginiai kirviai Lietuvoje // LA. Vilnius, 2005. T. 29, p. 71–118.

Bronk Ramsey C., 2009 – Bayesian analysis of radiocarbon dates // Radiocarbon. 2009, Vol. 51, Iss. 1, p. 337–360.

Juodagalvis V., 1992 – Kubilėlių vėlyvojo neolito gyvenvietė // LA. Vilnius, 1992. T. 8, p. 34–56.

Kanarskas J., 2010 – Geležinkelio „Rail Baltica“ trasos žvalgomieji tyrimai // ATL 2009 metais. Vilnius, 2010, p. 434–436.

Marcinkevičiūtė E., 2010 – Daugiasluoksnių archeologinių objektų erdvinė analizė // LA. Vilnius, 2010. T. 36, p. 87–102.

Ostrauskas T., 1998 – Varėnės 2-oji senovės gyvenvietė // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 37–40.

Ostrauskas T., 2000 – Mesolithic Kunda Culture. A Glimpse from Lithuania // Muinasaja teadus. Tallinn, 2000. Vol. 8, p. 167–180.

Ostrauskas T., 2002a – Mezolitinė Kudlajevkos kultūra Lietuvoje // LA. Vilnius, 2002. T. 23, p. 137–162.

Ostrauskas T., 2002b – Kabeliai 2 Stone Age Site // Archaeologia Baltica. Vilnius, 2002. T. 5, p. 51–82.

Ostrauskas T., 2005 – Šiek tiek apie Lietuvos ankstyvojo mezolito gyvenviečių mikrolitinio medžioklės

inventoriaus paskirtį. Trasologinių tyrinėjimų duomenys // LA. Vilnius, 2005. T. 29, p. 171–178.

Piličiauskas G., 2002 – Dubičių tipo gyvenvietės ir neolitinė Nemuno kultūra Pietų Lietuvoje // LA. Vilnius, 2002. T. 23, p. 107–136.

Piličiauskas G., 2007 – Stone Age stray finds: diversity of interpretation // Interarcheologia 2. Colours of archaeology. Material culture and society (Papers from the Second Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) held at the University of Vilnius, Lithuania, October 21–22, 2005. Vilnius–Helsinki–Riga–Tartu, 2007, p. 21–32.

Piličiauskas G., 2008š – Titnago industrija Pietryčių Pabaltijyje 2900–1700 m. pr. Kr. gludintų titnaginių kirvių tyrimų duomenimis. Daktaro disertacija. Vilnius, 2008.

Piličiauskas G., 2010 – Echoes of the Dagger Period in Lithuania, 2200–1500 BC // Journal of Estonian Archaeology. Tallinn, 2010. Vol. 14, 1, p. 3–21.

Reimer P. J., Baillie M. G. L., Bard E., Bayliss A., Beck J. W., Blackwell P. G., Bronk Ramsey C., Buck C. E., Burr G. S., Edwards R. L., Friedrich M., Grootes P. M., Guilderson T. P., Hajdas I., Heaton T. J., Hogg A. G., Hughen K. A., Kaiser K. F., Kromer B., McCormac F. G., Manning S. W., Reimer R. W., Richards D. A., Southon J. R., Talamo S., Turney C. S. M., van der Plicht J., Weyhenmeyer C. E., 2009 – IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0–50,000 years cal BP // Radiocarbon. 2009, Vol. 51, Iss. 4, p. 1111–1150.

Rimantienė R., 1984 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1984.

Rimantienė R., 1989 – Nida. Senųjų baltų gyvenvietė. Vilnius, 1989.

Robinson W. S., 1951 – A method for chronologically ordering archaeological deposits // American Antiquity. 1951, Vol. 16, p. 293–301.

Зальцман Э. Б., 2004 – Поселения культуры шнуровой керамики на территории Калининградской области. Калининград, 2004.

Римантене Р. К., 1971 – Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
LA – Lietuvos archeologija